

Naar een nieuwe agenda voor samenwerking hbo-wo

D. Terpstra (terpstra@hbo-raad.nl) is voorzitter van de HBO-raad, E.B. van Braam (braam@hbo-raad.nl) is hoofd Algemeen Beleid van de HBO-raad.

In de discussie over het hoger onderwijs hebben weinig onderwerpen de afgelopen decennia zoveel aandacht gekregen als de binariteit. Fusies, wetswijzigingen, de invoering van het accreditatiestelsel en het bachelor-mastersysteem leidden elke keer weer tot intensieve debatten rond dit thema. Graag willen wij, vanuit het perspectief van de hogescholen, ingaan op de relatie tussen hbo en wo.

In de afgelopen 25 jaar hebben de hogescholen een enorme ontwikkeling meegemaakt. In het begin van de jaren tachtig waren er nog honderden kleine instituten die zich in de meeste gevallen richtten op specifieke beroepsdomeinen als techniek en kunst. Nu zien we een kleine groep grote instellingen met een overwegend breed opleidingsaanbod. Vanuit de Wet op het voortgezet onderwijs kwamen de hogescholen, via de WHBO, in 1993 onder de WHW te vallen, samen met het wo. Inmiddels hebben hogescholen een stevige positie verworven in het hoger onderwijs. Daarnaast heeft het hbo door de praktijkgerichte invulling van het hoger onderwijs een specifieke positie in het onderwijsbestel: het vormt de top in de beroepskolom.

Alvorens in te gaan op de relatie tussen hogescholen en universiteiten willen wij – kort en zeker niet uitputtend – eerst stilstaan bij een aantal belangrijke ontwikkelingen die de hogescholen van vandaag maken tot wat zij zijn.

- De massificatie van het hoger onderwijs. Het hoger onderwijs is gegroeid van een selectieve onderwijsvorm met een beperkt aantal studenten in de jaren zestig tot een sector waarin jaarlijks ruim een half miljoen studenten zijn ingeschreven: 206.000 daarvan studeren aan een universiteit, 370.000 aan een hogeschool. Door hun beroepsgerichte aard en hun hoge toegankelijkheid hebben vooral de hogescholen die groei binnen het hoger onderwijs kunnen realiseren. Alleen al de laatste tien jaar is het hbo gegroeid met bijna 100.000 studenten.
- Nog steeds wordt gewezen op de noodzaak voor meer hoger opgeleiden, niet alleen vanuit economisch perspectief maar ook vanwege de sterk emancipatoire functie die het hoger onderwijs heeft. Waren het in de jaren zestig en zeventig de kinderen uit arbeidersgezinnen die de weg vonden naar het hoger onderwijs, nu zijn het de kinderen van de eerste en tweede generatie nieuwe Nederlanders die door de poorten van de onderwijsinstellingen komen. Met name de hogescholen in de

vier grote steden kunnen zich verheugen in een relatief grote instroom uit deze groepen.

- In de afgelopen jaren is er een groeiende behoefte aan kennis én aan nieuwe toepassingen van kennis, zowel vanuit het mkb als uit de publieke sector. De door universiteiten ontwikkelde kennis is goed beschikbaar voor grote bedrijven, maar voor het kleinere mkb is deze kennis minder toegankelijk. De ontsluiting en toepassing van deze kennis door het hoger onderwijs worden als steeds belangrijker gezien voor de ontwikkeling van de Nederlandse economie.

Het is niet verwonderlijk dat vooral de hogescholen geraakt zijn door deze veranderingen. Daar waar de universiteiten hoge toegangsdrempels kennen – instroom is alleen mogelijk via het vwo óf het hbo – kent het hbo een instroom vanuit mbo, havo en vwo, met daarnaast nog een niet onaanzienlijk deel reeds werkenden. Daarnaast zijn de opleidingen van hogescholen sterk verbonden met de beroepspraktijk waarvoor wordt opgeleid. De afgelopen jaren hebben de hogescholen zich sterk ingezet om een nog effectievere rol te kunnen spelen bij de ontwikkeling en innovatie van de professie. Zij hebben de uitdaging opgepakt om samen met het mkb en de publieke sector kennis te ontsluiten en toe te passen.

Kijkend naar de toekomst van het hogeronderwijsstelsel moeten wij dan ook constateren dat de uitgangssituatie voor universiteiten en hogescholen anno 2007 een fundamenteel andere is. Ondanks de invoering van het bachelor-masterstelsel en de wijzigingen in het onderzoeksbeleid zijn de taken en rollen van de universiteiten voor de samenleving over een langere periode relatief stabiel gebleven. Deze worden bovendien door de Nederlandse samenleving breed erkend en herkend.

Voor de hogescholen ligt dit anders. De transitie van hogescholen, van opleidingsinstelling tot breed kennisinstituut, is nog in volle gang. Die transitie is bovendien niet vrij van debat. Sommige politici, media en anderen in de samenleving zien de noodzaak niet voor deze omslag en interpreteren het gedrag dat gepaard gaat met deze wijzigingen soms wat al te makkelijk als het ‘universiteitje’ willen spelen. Vanuit dit oogpunt bevechten de hogescholen hun nog lang niet altijd even heldere plek in het hogeronderwijsbestel en proberen de universiteiten daarentegen hun exclusieve rechten op de *Arts* en *Science*-graden, onderzoek en promotie te behouden. Gelukkig is het debat wel wat genuanceerder, maar we kunnen constateren dat de discussie sterk gevoerd is (en wordt) vanuit een institutioneel kader. Tekenend daarbij is het debat over de titulatuur. Niet het belang van onze Nederlandse afgestudeerden, maar de belangen van instellingen hebben hier de discussie gedomineerd. We moeten echter niet van binnen naar buiten kijken, maar van buiten naar binnen redeneren. Wat wordt door de buitenwacht van het hoger onderwijs gevraagd? Voor welke opdracht plaatst dat de hogescholen en universiteiten? En wat betekent dat voor de samenwerking tussen universiteiten en hogescholen en de ontwikkeling van ons stelsel? Alvorens daar op in te gaan is het van belang te kijken naar de huidige situatie van het hoger onderwijs. Wat is de betekenis van het begrip *binariteit* in de Nederlandse context?

BINARITEIT IN NEDERLAND: GEEN KEUZES

Het Nederlandse hoger onderwijs kent één politieke zekerheid: we hechten aan ons binair onderwijs. Er zijn vele verklaringen voor te geven. Noorda geeft in zijn analyse een van de belangrijkste: hoger onderwijs is een reputatiegoed. De waarde ervan is afhankelijk van de reputatie onder (oud-)deelnemers en afnemers. Reputatiebescherming is daarbij een natuurlijke reflex, zeker van alumni, aldus Noorda. Verder bouwend op deze redenering zou gesteld kunnen worden dat het opheffen van de binariteit, en daarmee het in zekere zin gelijkschakelen van hogescholen en universiteiten, ertoe leidt dat het exclusieve karakter verdwijnt van het onderwijs dat een relatief beperkte groep mensen genoten heeft. Hoewel gesteld kan worden dat dit geen rationele overweging is, is het denkbaar dat dit een belangrijk motief is voor het in stand houden van het binaire hoger onderwijs.

Bezien vanuit de veranderende taken van de hogescholen had de invoering van de bachelor-masterstructuur en de accreditatiesystematiek het aangrijpingspunt moeten zijn voor een bredere herziening van het binaire onderwijsstelsel. Maar bij de invoering heeft deze discussie niet goed plaatsgevonden. De Nederlandse overheid heeft bij de aanpassing van de wetgeving verzuimd om noodzakelijke keuzes te maken. De bachelor-masterstructuur en accreditatie zijn goed beschouwd beleidsarm ingevoerd. Daarbij is onderschat wat de betekenis was van de invoering van het twee-cycli-model voor de binariteit. Het traditionele niveau-onderscheid hbo-wo werd vervangen door het niveau-onderscheid bachelor-master. Hbo-wo, of beroepsgericht-academisch, werd – ook in de accreditatiekaders – een onderscheid naar *oriëntatie*. Formeel is zelfs de institutionele binariteit afgeschaft. Maar er werd geen *level playing field* gecreëerd. Universiteiten en hogescholen werden feitelijk geacht op dezelfde voet door te gaan. Dat is vragen om problemen. De twee belangrijkste daarvan zijn:

1. Er is onvoldoende nagedacht over de bacheloropleidingen. In het wo is een formele knip aangebracht, zonder een echte herbezinning op de functie van de bachelor. In het hbo heeft een een-op-een omzetting plaatsgehad, waarbij de gedachte was dat we dan snel klaar waren. De HBO-raad heeft indertijd een discussie gevoerd over verbreding en samenvoeging van opleidingen, maar mede door het ontbreken van steun vanuit de wetgever is dit niet gelukt. Pas nu, enkele jaren na de invoering, wordt de discussie over functie en aard van de bacheloropleiding – terecht – ter discussie gesteld.
2. Door de knip in de wo-opleiding is een situatie ontstaan waarin de universiteiten masteropleidingen aanbieden en hogescholen *dus* niet. Beleidsarm hield ook in dat er geen discussie gestart werd over de vraag wat vanuit de overheid wel of niet bekostigd zou moeten worden. Ook rond masters vond dus een bestending van staand beleid plaats. Het gevolg is dat hbo'ers die willen doorstromen naar de master – inmiddels bestaat 33% (!) van de instroom van wo-masteropleidingen uit hbo-bachelors – worden veroordeeld tot een omslachtige en dure bypass. Daarnaast vraagt de samenleving niet alleen om academische masters. Er is een stijgende vraag naar masters met een sterke oriëntatie op de ontwikkelingen in de professie.

Conclusie moet zijn dat de Nederlandse overheid feitelijk geen keuzes heeft gemaakt, maar de wet slechts daar waar het op grond van het Bologna-verdrag noodzakelijk was,

heeft aangepast. Maar met die aanpassing is nog geen richting gegeven aan de ontwikkeling van het ho-stelsel. Het feitelijk bevrozen van de pre-bama-verhoudingen heeft ertoe geleid dat de hogescholen, maar ook de universiteiten, worden belemmerd in hun ontwikkeling. Beide worstelen, op hun eigen wijze, nog altijd met de vormgeving van de bachelor-masterstructuur. Willen we toe naar het beter functioneren van het hoger onderwijs, dan zullen die keuzes alsnog gemaakt moeten worden. Dat brengt ons bij de vraag waar die keuzes van af moeten hangen. Wat vraagt de samenleving van het hoger onderwijs?

MEER OPLEIDEN

Die vraag ligt er niet om: meer hoger opgeleiden, vermindering van de uitval en verdere versterking van de kwaliteit waardoor studenten meer worden uitgedaagd. Concreet zal dit het volgende betekenen voor de instellingen:

- Intensivering van het onderwijs en de begeleiding. Om studenten te binden en vast te houden zullen de opleidingen intensiever moeten worden: meer contacturen en meer aandacht voor begeleiding. Van studenten mag in dat kader ook wat worden verwacht. Minder vrijblijvendheid en waarschijnlijk ook minder kiezen voor lucratieve bijbaantjes.
- Meer differentiatie. In het hbo zijn pilots gestart met tweejarige Associate degree-programma's. Daarnaast zal ook aan de 'bovenkant' werk gemaakt worden van differentiatie via honour programma's en trajecten voor studenten die méér willen, zowel in het hbo als in het wo.
- Hogescholen en universiteiten zullen, samen met de overheid en de sociale partners, meer werk moeten maken van de leven-lang-leren agenda. Steeds meer wordt van werkenden verwacht dat zij hun kennis en vaardigheden up-to-date brengen en houden door middel van bijscholing. Het hoger onderwijs speelt hier nog onvoldoende op in.

ANDERS OPLEIDEN

In het hbo speelt daarbij nog iets anders. De verwachtingen ten aanzien van de afgestudeerde hbo-bachelor zijn veranderd. Van Hout wijst daar op in zijn bijdrage. De markt wil professionals met brede competenties. Zij moeten in staat zijn problemen op te lossen en kunnen reflecteren op gebruikte methodieken en verworven inzichten. Om deze competenties te ontwikkelen is het nodig de (praktijkgerichte) onderzoeksfunctie van het hbo verder uit te breiden. Deze analyse kunnen wij volledig onderschrijven. Het is dan ook het tweede hoofdmotief – naast het bijdragen aan de kennisontwikkeling in het mkb en de publieke sector - waarom de hogescholen in 2001 de lectoraten geïntroduceerd hebben. De omvang hiervan is nog beperkt. Veel te weinig studenten komen in aanraking met het lectoraat en het onderzoek dat daar – in nauwe samenwerking met de beroepspraktijk – wordt verricht. Op dit moment is er in het hbo nog maar één lector per 1000 studenten.

Daarnaast geeft het werkveld aan behoefte te hebben aan masters met een sterke professionele oriëntatie: aan afgestudeerden die zich ten opzichte van het bachelorniveau, vaak na of tijdens het opdoen van werkervaring, verdergaand in de professie willen specialiseren. Zij moeten in staat zijn kennis uit verschillende disciplines te combineren en om kunnen gaan met snelle veranderingen. Zo kunnen zij een voortrekkersrol spelen ten aanzien van innovatieve diensten of producten en actuele kennis inbrengen in het bedrijf of de instelling. Ook vanuit studenten is er steeds meer vraag naar het masterdiploma. Binnen het huidige bestel kan deze toegenomen vraag naar nauw op de praktijk aansluitende, en op innovatie gerichte masteropleidingen niet goed worden opgevangen. Door te zorgen voor een grotere variëteit aan masteropleidingen komt er ruimte voor masters die gericht zijn op versterking van de kenniscirculatie, de ontwikkeling van de professie en/of de ontwikkeling van specialistische kennis.

BETEKENIS VOOR DE HOGESCHOLEN

Het is noodzakelijk dat de veranderende rol en taken van hogescholen worden herkend en gefaciliteerd. Dat geeft de instellingen de mogelijkheid om een heldere identiteit te ontwikkelen rond het kernbegrip beroepsgericht hoger onderwijs. Centraal in die identiteit dient goed onderwijs te staan, dat steunt op gedegen en actuele kennis van de beroepspraktijk en ook weer bijdraagt aan de ontwikkeling van de professie. De hogescholen zullen hard moeten werken om dit waar te maken. Dat betekent dat zij flink moeten investeren, in de eerste plaats in de kwaliteit van de professionele staf. Docenten zijn de dragers van de kwaliteit van het onderwijs. Door alle veranderingen die hebben plaatsgevonden, verwachten we meer van hen dan vroeger. Frontale kennisoverdracht blijft natuurlijk een kerntaak, maar er zijn allerlei taken en werkvormen bij gekomen. Docenten moeten studenten leren hoe zij hun kennis in de praktijk hanteren en geven individuele begeleiding aan studenten met een uiteenlopende achtergrond en met uiteenlopende kwaliteiten. Ze coachen studenten die zelfstandig werken aan praktijkopdrachten, doen aan cultuuroverdracht, verrichten praktijkonderzoek en stemmen het onderwijsprogramma af op ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Het streven zal zijn dat nagenoeg alle docenten een mastergraad hebben. Daarnaast moet het aantal gepromoveerde docenten flink toenemen. Dat vraagt ook iets van de instellingen. Zij moeten meer carrière- en ontwikkelingsperspectief bieden aan docenten.

BETEKENIS VOOR HET STELSEL

Van de overheid mag worden verwacht dat zij kiest voor een heldere positionering van de hogescholen. Vanuit dat oogpunt mag het volgende worden gevraagd:

- Zorg voor een verdere uitbouw van het praktijkgerichte onderzoek aan hogescholen, zodat zij beter in staat zijn een onderwijsomgeving te bieden die studenten in aanraking brengt met de actuele kennis in de beroepspraktijk, met onderzoek en

reflectie, en die hun de mogelijkheid biedt om goede stages en praktijkopdrachten uit te voeren.

- Daag instellingen uit om een eigen profiel te ontwikkelen. Beoordeel de instellingen vervolgens ook op basis van dat profiel. Bied zo ruimte aan de hogescholen en universiteiten voor differentiatie van het onderwijs – zowel naar inhoud, vorm, als opleidingsduur. Dit, zowel ten aanzien van de bachelor- als de masteropleidingen. Daarbij kan de huidige binariteit het uitgangspunt zijn, maar het is wenselijker om in Europees verband te zoeken naar een andersoortige classificatie, die recht doet aan de verscheidenheid die zich voordoet in het hoger onderwijs.

SAMENWERKING HOGESCHOLEN EN UNIVERSITEITEN

Wij delen de analyse van Noorda dat vruchtbare samenwerking tussen hogescholen en universiteiten meer kans heeft naarmate instellingen een stevige en herkenbare identiteit hebben. Daarbij is het niet zozeer interessant hoe de bestuurlijke samenwerking vorm krijgt, maar is het primair van belang dat de hogeschool en de universiteit elkaar kunnen versterken in het realiseren van hun opdracht. Zijn zij in staat studenten meer mogelijkheden te bieden om de overstap te maken van professioneel georiënteerd hoger onderwijs naar academisch hoger onderwijs, of andersom? Hoe kunnen universiteiten en hogescholen in samenwerking vormgeven aan de doelstelling om meer docenten in het hbo te laten promoveren? Welke rol kunnen hogescholen spelen bij het ontsluiten en toepassen van wetenschappelijke kennis voor bedrijven en instellingen? Reeds nu zien we hoopvolle tekens. Evaluaties laten zien dat de lectoraten bijdragen aan de totstandkoming van samenwerkingsrelaties op het professionele niveau. Hoogleraren, lectoren en docenten weten elkaar op de werkvloer steeds beter te vinden en zien elkaars complementariteit. Voor de bestuurders ligt dan misschien de opdracht ook niet in het vinden van constructies voor institutionele samenwerking, maar veel meer in het creëren en bieden van ruimte voor samenwerking tussen de professionals die dagelijks met onderwijs en onderzoek bezig zijn.